28 Cdo 2505/2019

ROZSUDEK

Nejvyšší soud České republiky rozhodl v senátě složeném z předsedy senátu Mgr. Petra Krause a soudců JUDr. Jana Eliáše, Ph.D., a Mgr. Zdeňka Sajdla ve věci žalobkyně J. K., narozené XY, bytem XY, zastoupené Mgr. Petrem Vodehnalem, advokátem se sídlem v Praze 5, Viktora Huga 377/4, proti žalovanému J. S., narozenému XY, bytem XY, zastoupenému Mgr. Vítem Beránkem, advokátem se sídlem v Praze 6, Na Baště sv. Jiří 258/7, o zaplacení 120 000 Kč s příslušenstvím, vedené u Obvodního soudu pro Prahu 4 pod sp. zn. 18 C 364/2017, o dovolání žalovaného proti rozsudku Městského soudu v Praze ze dne 13. března 2019, č. j. 62 Co 405/2018-137, takto:

Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 13. března 2019, č. j. 62 Co 405/2018-137, se zrušuje a věc se vrací Městskému soudu v Praze k dalšímu řízení.

Odůvodnění:

Rozsudkem ze dne 13. března 2019, č. j. 62 Co 405/2018-137, Městský soud v Praze (dále jen „odvolací soud“) změnil rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 4 (dále jen „soud prvního stupně“) ze dne 30. srpna 2018, č. j. 18 C 364/2017-90, tak, že uložil žalovanému zaplatit žalobkyni částku 120 000 Kč s úrokem z prodlení ve výši 8,05 % ročně z této částky od 21. 12. 2017 do zaplacení (výrok I) a rozhodl o náhradě nákladů řízení u soudů obou stupňů (výrok II).

Odvolací soud vyšel ze zjištění, že žalobkyně dne 15. 1. 2015 poukázala na bankovní účet žalovaného částku 120 000 Kč, aniž by mezi těmito účastníky existoval právní poměr, který byl by důvodem tohoto plnění (účastníci se vzájemně ani neznali). Na účet žalovaného plnila žalobkyně na základě pokynu jiné osoby – věřitele M. M., s nímž žalovaná uzavřela „nespecifikovanou smlouvu“ (odvolací soud její obsah blíže nezkoumal). Uvedený kontrahent přitom žalobkyni nesdělil, zda bankovní účet, na který požadoval plnění, je veden na jeho jméno či na jméno třetí osoby (žalovaného). Jestliže žalobkyně nevěděla, že jde o bankovní účet žalovaného a byla v dobré víře, že jde o účet jejího věřitele M. M., nemůže podle odvolacího soudu obstát ten závěr soudu prvního stupně, že bankovní účet žalovaného byl místem plnění peněžitého dluhu žalobkyně ve smyslu § 1954 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (dále i jen jako „o. z.“). Dle úvahy odvolacího soudu totiž nelze předpokládat, že by žalobkyně na uvedený bankovní účet svůj dluh plnila i tehdy, pokud by jí bylo známo, že o účet jejího věřitele nejde.

Rozsudek odvolacího soudu napadl dovoláním žalovaný (dále jen „dovolatel“). Splnění předpokladů přípustnosti spatřuje v tom, že napadený rozsudek závisí na vyřešení otázky hmotného práva, při jejímž řešení se odvolací soud odchýlil od ustálené rozhodovací praxe dovolacího soudu; jako dovolací důvod ohlašuje, že rozhodnutí odvolacího soudu spočívá na nesprávném právním posouzení věci. Dovolatel poukazuje na soudní praxi, podle níž splnění závazku na základě věřitelových pokynů je projevem autonomie vůle a takové plnění je nutno považovat za řádné splnění závazku, ačkoliv stricto sensu k uzavření dohody ohledně platebních podmínek mezi účastníky nedošlo (analogicky poukazuje též na to, že řádným plněním je i plnění dlužníka k rukám postupníka toliko na základě notifikace ze strany věřitele). Podle dovolatele se z judikatury dovolacího soudu podává, že dohoda smluvních stran o platebním místě nemusí být výslovná, nýbrž že místo plnění lze sjednat i určením ze strany věřitele a plněním ze strany dlužníka, přičemž se nevyžaduje vědomost dlužníka o tom, že bankovní účet je veden na jméno třetí osoby. Jestliže tedy žalobkyně plnila na bankovní účet žalovaného svůj peněžitý dluh vůči svému věřiteli M. M., šlo o řádné plnění dluhu a v případě odpadnutí důvodu plnění se měla domáhat vydání bezdůvodného obohacení právě na osobě, s níž zrušený závazek sjednala. Dovolatel navrhl, aby Nejvyšší soud napadený rozsudek změnil tak, že se žaloba zamítá.

Žalobkyně považuje rozsudek odvolacího soudu za správný, pokládajíc za určující, že nebyl dán důvod jejího plnění k rukám žalovaného, čímž vzniklo bezdůvodné obohacení na její úkor právě žalovanému. Předmětné plnění poskytla v domnění, že jde o bankovní účet M. M. Považuje za nerozhodné, zda žalovaný předmětnou částku dále předal M. M. či nikoliv, neboť okolnost, jak obohacený s předmětem získaného obohacení dále naloží, nemá podle rozhodovací praxe pro určení pasivně legitimovaného subjektu význam. Dovolatelem odkazovaná rozhodnutí na posuzovanou věc dle žalobkyně nedopadají. Žalobkyně zopakovala, že by peněžité plnění na bankovní účet žalovaného nepoukázala, kdyby věděla, že jde právě o jeho účet. Navrhla, aby dovolání bylo odmítnuto.

Nejvyšší soud jako soud dovolací (§ 10a občanského soudního řádu) dovolání projednal podle zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění účinném od 30. 9. 2017 (srov. část první, čl. II bod 2 zákona č. 296/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony) – dále jen „o. s. ř.“.

Dovolání proti pravomocnému rozsudku odvolacího soudu bylo podáno oprávněnou osobou (žalovaným), zastoupenou advokátem (§ 241 odst. 1 o. s. ř.), ve lhůtě stanovené § 240 odst. 1 o. s. ř. a obsahuje zákonem stanovené obligatorní náležitosti (§ 241a odst. 2 o. s. ř).

Dovolání je přípustné podle § 237 o. s. ř., neboť napadené rozhodnutí odvolacího soudu, jímž se končí odvolací řízení, závisí na vyřešení otázky hmotného práva (otázka pasivně legitimovaného subjektu k vydání bezdůvodného obohacení vzniklého plněním ze zrušené smlouvy na bankovní účet třetí osoby), při jejímž řešení se odvolací soud odchýlil od ustálené rozhodovací praxe dovolacího soudu (viz judikaturu dále citovanou).

Po přezkoumání napadeného rozsudku ve smyslu § 242 o. s. ř., jež takto provedl bez jednání (§ 243a odst. 1 věta první o. s. ř.), dospěl Nejvyšší soud k závěru, že dovolání je opodstatněné.

Zmatečnosti (§ 229 odst. 1, § 229 odst. 2 písm. a/ a b/ a § 229 odst. 3 o. s. ř.) ani jiné vady řízení, jež mohly mít za následek nesprávné rozhodnutí a k nimž dovolací soud u přípustného dovolání přihlíží z povinnosti úřední (§ 242 odst. 3 o. s. ř.), nejsou v dovolání namítány a z obsahu spisu se nepodávají.

Skutkový stav věci, jak byl zjištěn odvolacím soudem, nemohl být dovoláním zpochybněn, a proto z něj Nejvyšší soud při dalších úvahách vychází.

O nesprávné právní posouzení věci (naplňující dovolací důvod podle § 241a odst. 1 o. s. ř.) jde tehdy, posoudil-li odvolací soud věc podle právní normy, jež na zjištěný skutkový stav nedopadá, nebo právní normu, sice správně vybranou, nesprávně vyložil, případně ji na daný skutkový stav nesprávně aplikoval.

Jelikož posuzovaný právní poměr účastníků měl vzniknout po nabytí účinnosti zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (1. 1. 2014), řídí se tento právní poměr, jakož i práva a povinnosti z něj vzniklé, včetně případných práv a povinností z porušení smlouvy, tímto zákonem (srov. jeho část pátou, hlavu II. – ustanovení přechodná a závěrečná – díl 1, oddíl 1, § 3028 odst. 1 a 3).

Podle § 2991 o. z., kdo se na úkor jiného bez spravedlivého důvodu obohatí, musí ochuzenému vydat, oč se obohatil (odstavec 1). Bezdůvodně se obohatí zvláště ten, kdo získá majetkový prospěch plněním bez právního důvodu, plněním z právního důvodu, který odpadl, protiprávním užitím cizí hodnoty nebo tím, že za něho bylo plněno, co měl po právu plnit sám (odstavec 2).

Podle § 2995 o. z., vedlo-li plnění k obohacení třetí osoby, vydá je ochuzenému, jen pokud byl ochuzený k plnění přiveden lstí, donucen hrozbou či zneužitím závislosti nebo pokud nebyl svéprávný.

Podle § 1954 o. z., k řádnému splnění se vyžaduje, aby byl dluh splněn ve stanoveném místě. Nelze-li místo plnění zjistit ze smlouvy, povahy závazku nebo z účelu plnění, plní se v místě stanoveném zákonem.

I v poměrech řídících se zákonem č. 89/2012 Sb., občanským zákoníkem, je s ohledem na podobnost obou úprav v zásadě použitelná ta rozhodovací praxe dovolacího soudu vztahující se k § 451 a násl. zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku (srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 5. 9. 2017, sp. zn. 28 Cdo 1836/2017), která chápe bezdůvodné obohacení jako (mimosmluvní) závazek, jehož obsahem je povinnost toho, kdo se obohatil (obohacený), vydat to, oč se obohatil, a tomu korespondující právo toho, na jehož úkor k obohacení došlo (ochuzený), požadovat vydání předmětu bezdůvodného obohacení (srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2017, sp. zn. 28 Cdo 2726/2015). Předpokladem vzniku právního vztahu z bezdůvodného obohacení je získání majetkové hodnoty jedním subjektem na úkor jiného, v jehož majetkových poměrech se tato změna projevila negativně. Proto je aktivně legitimovaným subjektem k uplatnění práva na vydání bezdůvodného obohacení ten, na jehož úkor bylo bezdůvodné obohacení získáno, tedy subjekt, v jehož majetkové sféře došlo ke zmenšení majetkových hodnot; pasivně legitimován je ten, jehož majetek se na úkor druhého neoprávněně zvětšil nebo u koho nedošlo ke zmenšení majetku, ač k tomu mělo v souladu s právem dojít (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. 9. 2014, sp. zn. 28 Cdo 1233/2014, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 10. 2014, sp. zn. 28 Cdo 1286/2014, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 7. 2016, sp. zn. 28 Cdo 794/2015).

V rozsudku ze dne 4. 6. 2019, sp. zn. 28 Cdo 694/2019, pak Nejvyšší soud vyložil, že stejně tak jako v režimu zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, se také v režimu zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, prosadí závěr, že aktivní a pasivní věcná legitimace z hlediska práva na vydání bezdůvodného obohacení vzniklého plněním dle neplatné, zdánlivé či zrušené smlouvy svědčí zásadně toliko smluvním stranám, ledaže jsou naplněny aplikační předpoklady některého z ustanovení, jež umožňují tuto zásadu prolomit, zejména § 2995 o. z.; je tomu tak z důvodu vzájemné spjatosti práv a povinností stran smlouvy, které mezi sebou dobrovolně založily právní poměr, a měly by tudíž nároky odvíjející se od dotčeného kontraktu (ať již na vydání protiplnění, nebo na vrácení poskytnutých hodnot coby bezdůvodného obohacení v případě vadnosti či zrušení daného právního důvodu) uplatňovat jedna vůči druhé. Naproti tomu by bylo nepraktické a často nespravedlivé, pokud by strana smlouvy musela vznášet právo na vydání bezdůvodného obohacení vzniklého smluvním plněním proti třetímu (na smlouvě neúčastnému) subjektu, jehož majetkový stav se realizací povinností ze smlouvy fakticky zvýšil, avšak jehož identita plniteli vůbec nemusela být známa. Ochuzený poskytovatel plnění by byl navíc nedůvodně vystaven riziku insolvence zmíněného třetího subjektu (pakliže by mu byl přiznán nárok výhradně proti tertiovi), anebo by byl naopak neopodstatněně chráněn proti nebezpečí platební neschopnosti druhé smluvní strany (pokud by mohl žalovat jak účastníka smluvního vztahu, tak obohaceného třetího).

Rozhodovací praxe dovolacího soudu (srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 12. 10. 2016, sp. zn. 28 Cdo 4279/2016, a v něm citovaná rozhodnutí) je pak ustálena i v závěru, že plnění poskytnuté na základě určitého (byť třeba později odpadnuvšího) právního důvodu mezi dvěma subjekty na bankovní účet třetí osoby vymezený coby platební místo nelze pokládat za bezdůvodné obohacení majitele tohoto účtu na úkor osoby peníze zasílající. Zaplacení určité částky na účet třetí osoby u peněžního ústavu představující sjednané platební místo s úmyslem dostát smluvenému závazku je totiž třeba pokládat za plnění druhé smluvní straně, a nikoliv majiteli účtu. Takováto platba směřuje ke splnění závazku jedné smluvní strany vůči druhé, nezakládá právní vztah mezi osobou zasílající peníze a majitelem účtu a v důsledku její realizace v podstatě nabývá plnění osoba odlišná od subjektu, pro nějž byl zřízen bankovní účet.

Odvolací soud v posuzované věci učinil skutkové zjištění, že peněžité plnění na bankovní účet žalovaného poskytla žalobkyně za účelem splnění svého dluhu plynoucího ze závazku vzniklého mezi ní (coby dlužnicí) a M. M. (věřitelem), jenž jí v rámci elektronické komunikace (formou SMS zprávy) sdělil i číslo běžného účtu (vedeného na jméno žalovaného), na který má žalobkyně peněžitý dluh splnit; odvolací soud současně rekapituluje (srov. bod 19 rozsudku) tvrzení žalobkyně, že žalovanou částku měla zaplatit M. M. jako „rezervační jistotu na odkup tří blíže nespecifikovaných bytových jednotek“, přičemž však M. M. svůj závazek nesplnil „a žalobkyně se proto domáhá vrácení uvedené částky“. Z těchto skutkových zjištění odvolacího soudu je zřejmé, že plnění žalobkyně na účet žalovaného bylo plněním na závazek, jenž měla uzavřít s M. M., a v takovém případě měla by se prosadit ta rozhodovací praxe, podle níž (nejsou-li splněny předpoklady výjimečného uplatnění nároku vůči třetí osobě)

svědčí aktivní i pasivní věcná legitimace (jde-li o závazek na vydání bezdůvodného obohacení vzniklého plněním z neplatné, zdánlivé či zrušené smlouvy) smluvním stranám.

Podané žalobě odvolací soud vyhověl i s argumentací, že mezi žalobkyní a M. M. (coby osobou s žalobkyní kontrahující) nedošlo k dohodě o tom, že místem plnění závazku žalobkyně bude bankovní účet žalovaného, a za určující v tomto směru považoval odvolací soud okolnost, že žalobkyně nevěděla (M. M. jí to prý nesdělil), kdo je majitelem účtu, na nějž žalovanou částku plnila, resp. se domnívala, že jde o bankovní účet M. M. K této úvaze lze pak rovněž odkázat na rozhodovací praxi dovolacího soudu řešící případy obdobné, z níž se podává, že pouhá nevědomost dlužníka o majiteli bankovního účtu neimplikuje bez dalšího vznik bezdůvodného obohacení na straně majitele účtu, jednalo-li se o plnění na závazek (k tomu srovnej např. rozsudek ze dne 24. 11. 2004, sp. zn. 33 Odo 679/2003, v němž Nejvyšší soud uzavřel, že poukázal-li dlužník dlužnou peněžitou částku věřiteli nevědomě na účet třetí osoby na základě pokynu věřitele, došlo k zániku závazku dlužníka vůči věřiteli splněním dluhu, nikoliv k bezdůvodnému obohacení třetí osoby; obdobně např. i dovolatelem odkazovaný rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. 7. 2010, sp. zn. 28 Cdo 4264/2009, v němž se uzavírá, že splní-li dlužník svůj závazek podle věřitelových pokynů, nelze následně takto vzniklou volní autonomii neproporcionálně narušovat soudní cestou, ačkoliv podle hmotného práva stricto sensu k uzavření dohody ohledně platebních podmínek mezi účastníky nedošlo; dále srov. i odkazované usnesení ze dne 2. 4. 2013, sp. zn. 28 Cdo 2360/2012, v němž Nejvyšší soud považoval pro závěr o pasivní věcné legitimaci za nerozhodnou skutečnost, že žalující strana nevěděla o tom, že bankovní účet, na nějž bylo plněno, patřil třetí osobě). Ačkoliv jde o rozhodovací praxi vztahující se k dřívější právní úpravě, jsou i tyto její závěry cum grano salis přenositelné i do poměrů spravovaných ustanovením § 1954 o. z., dle něhož může místo plnění vyplývat mimo jiné ze smlouvy, jež může mít zásadně – nepředepisuje-li určitou formu zákon nebo ujednání stran – libovolnou formu (srov. § 559 o. z.), včetně konkludentní (a to i s ohledem na v soukromém právu se prosazující princip bezformálnosti; srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 2. 2019, sp. zn. 28 Cdo 3567/2018); obdobné platilo by i pro změnu smlouvy (srov. § 564 o. z.), jíž by mohlo být například i její doplnění o platební podmínky. Vědomost žalobkyně o tom, kdo je majitelem bankovního účtu, na nějž plnila, není tak pro závěr, zda mezi stranami smlouvy došlo k ujednání platebního místa, bez dalšího určující. Případný omyl žalobkyně v tomto směru mohl by snad být významný z hlediska ustanovení § 583 – 585 o. z. (pro posouzení platnosti právního jednání učiněného v omylu) a ve vztahu k otázce pasivní legitimace k vydání bezdůvodného obohacení pak v zásadě jen v tom případě, že by ke vzniku bezdůvodného obohacení třetí osoby (stojící vně závazku) přistoupily skutečnosti předpokládané ustanovením § 2995 o. z., tedy že by ochuzený (žalobkyně) byl k obohacení třetí osoby (žalovaného) přiveden lstí (event. donucen hrozbou, či zneužitím závislosti nebo pokud nebyl svéprávný). Takové závěry však odvolací soud nečiní a v tomto směru relevantní skutečnosti ani nebyly předmětem dokazování.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že právní posouzení věci odvolacím soudem správné není a učiněné závěry, že věcně legitimován k vydání bezdůvodného obohacení, je zde žalovaný (navzdory tomu, že jde o obohacení mající původ v plnění závazku sjednaného žalobkyní s jinou osobou), jsou přinejmenším předčasné.

Protože vymezený dovolací důvod dle § 241a odst. 1 o. s. ř. byl naplněn a nejsou podmínky pro zastavení dovolacího řízení, pro odmítnutí dovolání, pro zamítnutí dovolání nebo pro změnu rozhodnutí odvolacího soudu, Nejvyšší soud napadené rozhodnutí zrušil (§ 243e odst. 1 o. s. ř.) a věc vrátil odvolacímu soudu k dalšímu řízení (§ 243e odst. 2, věty první, o. s. ř.).

V dalším řízení je odvolací soud vázán právním názorem vysloveným Nejvyšším soudem v tomto rozhodnutí (§ 243g odst. 1, § 226 odst. 1 o. s. ř.).

V novém rozhodnutí o věci bude znovu rozhodnuto i o náhradě nákladů řízení včetně nákladů dovolacího řízení (§ 243g odst. 1, věta druhá, o. s. ř.).

Poučení:

Proti tomuto rozhodnutí není přípustný opravný prostředek.

V Brně dne 17. 9. 2019

Mgr. Petr Kraus předseda senátu